

СПЕЦИФІКА РОЛЬОВИХ КОНФІГУРАЦІЙ ДЕСТРУКТИВНОГО СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

О.І. Гридасова, канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено аналізу специфіки деструктивного сімейного спілкування та визначенню типових рольових конфігурацій в ньому. Розглянуто зміст та комунікативну мету деструктивного спілкування в цілому та сімейного зокрема; основні ознаки, а також окремі тактики, специфічні для комунікативної поведінки деструктивної комунікативної особи. Окреслено особистісні риси, що лежать в основі деструктивного спілкування, та умови комунікації, які необхідно враховувати, щоб кваліфікувати її як таку. Виявлено особливості деструктивного англomовного сімейного спілкування. З'ясовано склад поняттєвого змісту сімейного конфліктного спілкування, що складається з макрокомпонентів – базових ролей членів нукліарної родини, та їхніх компонентів – кластерних ролей. Типові рольові конфігурації англomовних комунікантів систематизовано та вивчено з погляду на частоту актуалізацій ролі в деструктивній сімейній взаємодії.

Ключові слова: деструктивне спілкування, конфігурація, конфліктна взаємодія, роль, сім'я.

Гридасова Е.И. Специфика ролевых конфигураций деструктивного семейного общения. Стаття посвящена аналізу специфіки деструктивного семейного общения и определению типичных ролевых конфигураций в нем. Рассмотрено содержание и коммуникативная цель деструктивного общения в целом и семейного в частности; основные признаки, а также отдельные тактики, специфические для поведения деструктивного коммуникативного лица. Очерчены личностные качества, которые лежат в основе деструктивного общения, и условия коммуникации, которые необходимо учитывать, чтобы квалифицировать данную коммуникацию как таковую. Выявлены особенности деструктивного англomовного семейного общения. Выяснен состав понятийного содержания семейного конфликтного общения, которое состоит из макрокомпонентов – базовых ролей членов нуклеарной семьи, и их компонентов – кластерных ролей. Типичные ролевые конфигурации англomовных коммуникантов систематизированы и изучены с точки зрения частоты актуализаций конкретной роли в деструктивном семейном взаимодействии.

Ключевые слова: деструктивное общение, конфигурация, конфликтное взаимодействие, роль, семья.

Grydasova O.I. The specific character of role configurations in the destructive family communication. The article analyses the specifics of the destructive family communication and defines its typical role configurations. The content as well as the communicative purpose of the destructive communication in general and of the family communication in particular has been taken into account. The main features and tactics of destructive-communicative person's behaviour were classified. The personal traits which are at the root of the destructive communication and also the communication conditions that one must consider to qualify this communication as destructive have been described in the paper. The peculiarities of English family destructive communication has been studied, the conceptual structure of family conflict communication has been determined as that consisting of macro-components – the basic roles of the nuclear family members and their components – clustered roles. Typical role configurations of English-speaking communicants were systematized and examined proceeding from the quantitative indices of role actualization in destructive family interaction.

Key words: configuration, conflict interaction, destructive communication, family, role.

У наш час вивчення особливостей сімейного спілкування привертає значну увагу як вітчизняних науковців, так і закордонних лінгвістів [1; 2; 8; 11; 12]. Увага вчених зосереджена на різних типах сімейного спілкування [3; 5; 9; 10], об'єктом аналізу стають також ролі його учасників.

Сімейні ролі представляють найперший в історії людства соціальний інститут – інститут сім'ї. Як і кожний суспільний інститут, сім'я представлена учасниками – виконавцями визначених інститутом ролей. Тісна, багатобічна й тривала взаємодія індивідів у рамках цього інституту сприяє підвищенню рівня конфліктогенності його комунікативних практик, що на сьогодні вже є доведеним фактом [7]. Якщо абстрагуватися від суто психологічних конфліктів, які не мають безпосереднього зв'язку з конкретним інститутом, то саме роль стає тим чинником, котрий характеризує й визначає сімейний конфлікт як соціальний феномен.

У нашому попередньому дослідженні ситуації сімейного конфліктного спілкування було вивчено в аспекті актуалізованих у цих ситуаціях ролей суб'єкта. Зокрема, було з'ясовано, що поняттєвий зміст сімейного конфліктного дискурсу складається з макрокомпонентів – базових ролей членів нукліарної родини (ДРУЖИНА, ЧОЛОВІК, БАТЬКО, МАТИ, ДИТИНА), та їхніх компонентів – кластерних ролей (ДРУЖИНА-домогосподарка, ВІРНА ПАРТНЕРКА, КОХАНКА, ДРУГ, ДІЛОВА ЖІНКА / УСПІШНИЙ ПРОФЕСІОНАЛ; ЧОЛОВІК-здобувач-годувальник, ВІРНИЙ ПАРТНЕР, КОХАНЕЦЬ, ДРУГ, ДОМОГОСПОДАР; МАТИ / БАТЬКО-годувальниця (-ник), ВИХОВАТЕЛЬКА(-ТЕЛЬ); ДИТИНА-утриманець, ВИХОВАНЕЦЬ, ДРУГ), які формують зміст стереотипних знань / уявлень англійських комунікантів про права та обов'язки цих членів сім'ї і задають очікування щодо поведінки [4, с. 16].

Усередині рольових кластерів наявні зв'язки за типом *ціле* (базова роль) – *частина* (кластерна роль). Традиційні *патріархальні* та сучасні кластерні ролі є *обов'язковими*, а альтернативні – *факультативними* частинами кожного цілого.

Кластерні ролі нами було класифіковано щодо їх належності до *традиційних*, *сучасних* і *альтернативних*. Було з'ясовано, зокрема, що між традиційними ролями ДРУЖИНА-домогосподарка і ЧОЛОВІК-здобувач-годувальник існує *комплемен-*

тарний зв'язок, а між ролями МАТИ / БАТЬКО-годувальниця(-ник), ВИХОВАТЕЛЬКА(-ТЕЛЬ) та ДИТИНА-утриманець, ВИХОВАНЕЦЬ – *суб'єктно-об'єктний* зв'язок. Ці типи зв'язків акцентують відмінності між жінкою й чоловіком як членами родини, а також залежну роль молодших членів сім'ї. Натомість, традиційні ролі ДРУЖИНА-ВІРНА ПАРТНЕРКА, КОХАНКА і ЧОЛОВІК-ВІРНИЙ ПАРТНЕР, КОХАНЕЦЬ, а також сучасні ролі ДРУЖИНА / ЧОЛОВІК / ДИТИНА-ДРУГ мають *конверсивний* зв'язок, котрий утверджує ідею взаємних прав / обов'язків, інакше кажучи – ідею рівноправ'я. Аналіз структурної організації стереотипного знання про сімейні ролі також підтвердив маргінальний статус альтернативних ролей (ДРУЖИНА-ділова жінка / успішний професіонал, ЧОЛОВІК-домогосподар), оскільки виявилось, що вони є необов'язковими частинами цілого (базових ролей) й не мають між собою чіткого зв'язку будь-якого типу [4, с. 17].

Урахування тієї обставини, що конфліктна взаємодія є широким поняттям та охоплює такий різновид, як деструктивне спілкування, вважаємо за доцільне вивчити актуалізацію сімейних ролей та рольових конфігурацій під час деструктивних конфліктів, що сьогодні постає актуальним для багатьох гуманітарних дисциплін.

Об'єктом даної розвідки є англійська деструктивна сімейна конфліктна взаємодія, а предметом – типові рольові конфігурації англійських комунікантів.

Метою цієї статті є аналіз специфіки деструктивного сімейного спілкування в аспекті актуалізованих у ньому ролей.

Поняття конфліктної мовної взаємодії та поняття деструктивного спілкування не тотожні одне одному: конфліктна взаємодія може бути як конструктивною, так і деструктивною, тоді як деструктивне спілкування є одним із способів комунікативної поведінки в ситуації конфлікту [3, с. 11].

До деструктивного спілкування відносять ті форми і особливості контактів, які згубно позначаються на особистості партнера і ускладнюють взаємовідносини. В основі деструктивного спілкування лежить чимало особистісних рис: егоїзм, лицемірство, хитрість, схильність до наклепу, мстивість, уїдливість, цинізм тощо. Егоїстична спрямованість особистості виявляється у висуненні на перший

план своїх інтересів і цілей взаємодії за рахунок інтересів партнера. Егоїзм не є нейтральною особистісною властивістю; він наступальний і агресивний, винахідливий і мстивий. Корисливі прагнення егоїстичного партнера можуть виражатися в намаганні не тільки досягти зовсім не безкорисливих матеріальних цілей, але і отримати додаткову психологічну винагороду від приниження партнера для того, щоб краще виглядати на його фоні [6, с. 115].

Комунікативна мета деструктивного спілкування полягає в прагненні травмувати співрозмовника, завдати йому психологічної або навіть фізичної шкоди, всіляко зменшити його особову значущість, виходячи зі свободи вибору партнеру; деструктивне спілкування кваліфікується як ініціативне, оскільки припускає наявність можливості вибору партнера по спілкуванню; за тривалістю – як таке що не має чітких меж; за стилем – агресивне; за співвідношенням форми і змісту воно може бути прямим і непрямим [3, с. 10].

Семіотичний простір деструктивного спілкування формується вербальними і невербальними знаками. Вербальна семіотична система представлена, передусім, інвективною, грубою й вульгарною лексикою, використання якої, проте, не завжди є показником агресії / деструктивності в спілкуванні. Визначальну роль під час віднесення ситуації спілкування до деструктивного типу грають невербальні компоненти комунікації, на які лягає максимальне смислове навантаження [3, с. 12].

Будь-яка форма деструктивного спілкування зачіпає обидві сторони, нерідко залучаючи до цієї деструктивної взаємодії багато інших людей, заражає їх усіх негативними емоціями, вибиває із звичного життєвого ритму. Деструктивний характер може мати навіть мовчання, якщо воно приймає форму покарання партнера, а також замовчування. Наприклад, тактика ігнорування спілкування в сімейній комунікації розглядається як вкрай деструктивна, попри те, що в подібних ситуаціях повністю відсутні елементи відкритої агресивної поведінки – цей спосіб комунікативної поведінки розглядається як пасивно-деструктивне спілкування [6, с. 114].

Матеріалом дослідження деструктивних сімейних конфліктів постали зразки персонажного

мовлення англомовних творів – художньої прози та скриптів художніх фільмів.

Результати аналізу фактичного матеріалу засвідчили, що до типових рольових конфігурацій у деструктивних сімейних конфліктах належать ЧОЛОВІК-ДРУЖИНА та ДИТИНА-БАТЬКО/МАТИ.

Розглянемо ці конфігурації більш детально на конкретних прикладах.

Наведені нижче приклади (1, 2) демонструють деструктивні конфліктні взаємодії між подружжями у яких актуалізуються традиційні ролі ДРУЖИНИ та ЧОЛОВІКА. Чоловіки виступають ініціаторами конфліктів та є типовими представниками деструктивних комунікативних осіб, обравши своєю комунікативною тактикою хамство та комунікативний садизм, задіявши прийоми прямої і непрямой вербальної / невербальної агресії (зневага, загрози, обурення, образи):

(1) – *Hey! Where's me bloody supper, eh? DID YOU HEAR WHAT I SAID, WOMAN? Move your arse and get some food on this table. Before I do summat I might regret.*

– *Leave me alone, I'm not feeling too good.*

– *I don't give a toss. You'll get my food now! Or you'll feel the buckle end of my belt, an' no mistake.*

– *Your dinner was kept warm for hours. It's not my fault if it's spoiled.*

– *It's your place to look after me*

– *"You're drunk,"*

– *"So what! If I'm drunk it's my money I'm spending, not yours."*

– *"You haven't spent all your wages, have you, Frank?"*

– *"None of your business. Bloody women."*

(1, p. 52)

У цьому прикладі актуалізована роль ДРУЖИНА-домогосподарка. Деструктивна поведінка чоловіка під час актуалізації цієї ролі виявляється у вживанні ним інвективної лексики (*bloody supper, bloody women*), образливих висловів, що демонструють небажання спілкуватися (*none of your business*), прямих немітигованих директивів (*Move your arse and get some food on this table*), погроз (*Before I do summat I might regret, you'll feel the buckle end of my belt*); а також у такому невер-

бальному засобі, як підвищення голосу, що на письмі передається вживанням великих літер. Крім того, чоловік, що поводить себе як деструктивна особистість, актуалізує власну роль ЧОЛОВІК-здобувач годувальник (*it's my money I'm spending, not yours*), що з його погляду, підтверджує його зверхність та виправдовує його комунікативний садизм.

(2) – *Get out of the car! Go to the truck. You are a whore, just like everyone says.*
– *Don't ever talk to me like that! (2).*

У прикладі (2) актуалізується роль ДРУЖИНА-ВІРНА ПАРТНЕРКА: вказуючи жінці на її невідповідність рольовим вимогам (*You are a whore*), чоловік змушується з неї, примушуючи до здійснення небажаних дій шляхом вживання прямих немітигованих директивів.

У прикладі (3) актуалізовано роль ДРУЖИНА-ДРУГ: чоловіку бракує уваги та любові дружини, якій, навіть, байдуже до його можливих сексуальних зв'язків, та саме байдужість, егоїзм і показове ігнорування потреб партнера і є однією з тактик деструктивного конфлікту:

(3) – *In other words you don't care what I do or who I f...ck or anything?*
– *No; I guess that's right; I don't. F...ck who you like (3).*

Егоїзм є основою деструктивного спілкування. У міжособистісних взаєминах егоїстична людина висуває на передній план свої інтереси, мету взаємодії на шкоду інтересам співрозмовника, що й має місце у поданому фрагменті, де, демонструючи егоїзм, дружина постає як деструктивна особистість, навіть за відсутності вживання нею засобів вербальної агресії.

Деструктивний конфлікт в родині, як правило, ініціюють особи, які не в змозі визнати свою слабкість, брехню або неспроможність та замість того, щоб змінити модель своєї поведінки й вирішувати суперечки конструктивно, вони звинувачують своїх партнерів у проблемах родини. Наприклад, чоловік обвинувачує дружину в її критичному ставленні до нього, вдаючись до засобів вербальної агресії, замість того, щоб з'ясувати причину такого ставлення; тим самим він у деструктивний спосіб вказує на невідповідність жінки вимогам ролі ДРУЖИНА-ВІРНА ПАРТНЕРКА:

(4) – *You're not hearing me. You're so goddamn critical!*
– *It's hard with two kids. I don't need a third.*
– *You're perfect, and I've done nothing right in 15 years! You're not listening! You can't let go of anything! You never listen! You hold on to everything! Why should you be responsible for anything?! You're critical of every f..cking thing! (3).*

У деструктивному сімейному конфлікті рольова конфігурація ЧОЛОВІК-ЖІНКА переважає за кількісними показниками: її реалізації охоплюють 64,5%.

Наступною за кількістю реалізацій є конфігурація ДИТИНА-БАТЬКО/МАТИ, при цьому, як показують результати аналізу, не тільки дитина може деструктивно поводитись у конфліктах з батьками, а й деякі батьки стають ініціаторами сварок та поводять себе нерозумно, ображаючи власних дітей, наприклад: БАТЬКО під час сварки з донькою обзиває її дурною короною, зневажаючи та принижуючи її гідність, він використовує тактику комунікативного садизму, донька, в свою чергу, підтримує деструктивний характер взаємодії:

(5) – *'Shut that sodding winder, you silly cow! This is my bloody 'ouse, and I'll say when the winders are to be opened'*
– *'I hate you, Dad!'*
– *'Little cow!'*(1, p. 163).

У наступному прикладі МАТИ у зневажливо-му тоні вказує ДИТИНІ на її місце, та син не дотримується шаблонів поведінки заданих роллю ДИТИНИ-вихованця та принижує грубістю МАТИ:

(6) – *Hey, nobody's talking to you. Couldn't you just sit there and eat your wonderful egg salad, and quit horning in?*
– *Ma, how about doing everybody a favor? How about shutting up! (3).*

Загалом, рольова конфігурація МАТИ/БАТЬКО-ДИТИНА охоплює 35,5% усіх випадків деструктивної мовленнєвої взаємодії англійських комунікантів у досліджених джерелах.

Викладене дає підстави дійти висновку, що рольові конфігурації, представлені в конфліктному сімейному спілкуванні в цілому властиві так само і деструктивним конфліктам. При цьому, в деструктивному сімейному конфлікті зафіксовані

актуалізації лише традиційних сімейних ролей (хоча проведене дослідження має пілотний характер, його дані, тим не менш, вказують на загальну тенденцію).

Перспективою дослідження є виявлення кореляцій між рольовими конфігураціями та стратегіями й тактиками конфронтацій у деструктивному сімейному конфлікті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігарі А.А. Дискурс сучасної англomовної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Бігарі. – К., 2006. – 21 с. 2. Бровкіна О.В. Маніпуляції як вид імпліцитного впливу в дискурсі родинного спілкування / О.В. Бровкіна // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2011. – № 4. – С. 132–137. 3. Волкова Я.А. Деструктивне общение в когнитивно-дискурсивном аспекте : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. філол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Я.А. Волкова. – Волгоград, 2014. – 48 с. 4. Гридасова О.І. Особливості актуалізації стереотипних ролей в англomовному сімейному конфліктному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.І. Гридасова. – Харків, 2010. – 20 с. 5. Козлова В.В. Вербальні маркери статусної асиметрії в англomовному парентальному діалогічному дискурсі / В.В. Козлова // Методологічні проблеми сучасного перекладу : VIII Міжнар. наук.-метод. конф., 23–25 січня 2009 р. : тези доп. – Суми : СумДУ, 2009. – С. 63–64. 6. Кручек В.А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування : навч. посібник / В.А. Кручек. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 273 с. 7. Психологія сім'ї: для студ. вузів / [В.М. Поліщук, Н.М. Ільїна, С.А. Поліщук та ін. ; за заг. ред. В.М. Поліщук]. – [2-ге вид., доп.]. – Суми : Університетська книга, 2009. – 281 с. 8. Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – 27 с. 9. Солощук Л.В. Невербальні аспекти матримоніального діалогічного дискурсу / Л.В. Солощук // Вісник Сум. держ. ун-ту. – 2008. – № 1. – С. 96–104. 10. Blain J. Discourses of Agency and Domestic Labour: Family Discourse and Gendered Practice in Dual-Earner Families / J. Blain // Journal of

Family Issues. – 1994. – № 4, vol. 15. – P. 515–549. 11. Cummings E.M. Children and Marital Conflict: The Impact of Family Dispute and Resolution / E.M. Cummings, P.T. Davies. – New York : Guilford Press, 1994. – 245 p. 12. Laforest M. Scenes of family life: complaining in everyday conversation / M. Laforest // Journal of Pragmatics. – 2002. – № 34. – P. 1595–1620.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cox J. Looking back / J. Cox. – Polmont, Stirlingshire : Palimpsest Book Production Limited, 2005. – 436 p. 2. North Country, by Michael Seltzman [Electronic resource]. – Одеса : ООО «Интер-Фильм», 2006. – DVD диск, цв. – назва з титул. екрану. 3. Revolutionary road, by Justin Haythe [Electronic resource]. – 2008. – Access : <http://www.imsdb.com/Movie%20Scripts/Revolutionary%20Road%20Script.html>.

REFERENCES

Bihari, A.A. (2006). *Dyskurs suchasnoyi anhlomovnoyi sim'yi: Avtoref. dyss. kand. filol. nauk. [Discourse of modern English speaking family. Cand. philol. sci. diss synopsis]*. Kyiv. 21 p. (in Ukrainian).
Blain, J. (1994). Discourses of Agency and Domestic Labour. *Family Discourse and Gendered Practice in Dual-Earner Families Journal of Family*, 4, 515–549.
Brovkina, O.V. (2011). Manipulyatsiyi yak vyd implitsytneho vplyvu v dyskursi rodynnoho spilkuvannya [Manipulations as a type of implicit influence in the family discourse]. *Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho un-tu imeni Lesi Ukrayinky. – Scientific messenger of Lesya Ukrainka East European National University*, 4, 132–137 (in Ukrainian).
Cummings, E.M., and Davies, P.T. (1994). *Children and Marital Conflict. The Impact of Family Dispute and Resolution*. New York. Guilford Press.
Hrydasova, O.I. (2010). *Osoblyvosti aktualizatsiyi stereotypnykh roley v anhlomovnomu simeynomu konfliktnomu dyskursi. Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Characteristic Features of Stereotypical Roles Actualization in the English Speaking Family Conflict Discours. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kharkiv. 20 p. (in Ukrainian).
Kozlova, V.V. (2009). Verbal'ni markery statusnoyi asymetriyi v anhlomovnomu parental'nomu

- dialohichnomu dyskursi [Verbal markers of status asymmetry in the English parental dialogical discourse] *Metodolohichni problemy suchasnoho perekladu : materialy VIII Mizhnarodnoyi naukovo-metodychnoyi konferentsiyi, 23-25 January 2009 Sumy [Proc. 8th Int. Symp. 23-25 January 2009, Sumy]*. Sumy, 63–64.
- Kruchek, V.A. (2010). *Psykhologo-pedahohichni osnovy mizhosobystisnoho spilkuvannya [Psychopedagogical foundations of interpersonal communication]*. Kyiv: DAKKKiM Publ.
- Laforest, M. (2002). Scenes of family life: complaining in everyday conversation. *Journal of Pragmatics*, 34, 1595–1620.
- Polishchuk, V.M. (ed.). (2009). *Psykholohiya sim'yi [Family Psychology]*. Sumy: Universytet-s'ka knyha Publ.
- Semenyuk, A.A. (2007). *Henderni ta vikovi osoblyvosti kooperatyvnoyi movlennyevoyi povedinky v simeynomu dyskursi. Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Gender and age characteristics of cooperative speech behavior in the family discourse. Cand. philol. sci. diss synopsis]*. Donets'k. 27 p. (in Ukrainian).
- Soloshchuk, L.V. (2008). Neverbal'ni aspekty matrymonial'noho dialohichnoho dyskursu [Non-verbal aspects of matrimonial dialogical discourse] *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu – Scientific messenger of Sumy State University*, 1, 96-104 (in Ukrainian).
- Volkova, Ia.A. (2014). *Destruktyvnoe obshchenye v kognitivno-diskursivnom aspekte. Avtoref. dis. dokt. filol. nauk [Destructive communication in cognitive-discursive aspect. Dr. philol. sci. diss. synopsis]*. Volhohrad. 40 p. (in Russian).